

KADIN VE ÇOCUKLARA VERİLEN HİZMETLER AÇISINDAN CAMİLER

A. Faruk KILIÇ*
Sıddık AĞÇOBAN**

Özet:

Din sosyolojisi açısından Türkiye’de camiler büyük önem taşır. Kadın, erkek ve çocuklar bu ibadet yerlerinden eşit şekilde yararlanma hakkına sahiptir. Ancak kadın ve çocukların erkekler kadar hizmet aldığı söylenemez. Onların bu anlamda camilerde iyileştirilmesini istedikleri ve eklenmesini bekledikleri hizmetler vardır. Özellikle kadınlar erkek üstünlüğüne dayalı anlayıştan ve camilerdeki hizmetlerin de bu minvalde gelişmesinden rahatsız olmaktadır. Kadınların çoğunluğuna göre camilerdeki bu hizmetlerin eksikliği dinden değil büyük oranda kültürden kaynaklanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Din Sosyolojisi, Cami, Kadın, Çocuk.

Mosques in Terms of Providing Services to Women and Children

Abstract:

In terms of sociology of religion, Mosques are of great importance in Turkey. Women, men and children have equal rights to make use of Mosques. However, it can be said that women and children receive less service than men from these places of worship. In this regard, they keep expectations of additional and enhanced services. Women are especially bothered by the understanding of male supremacy and that the services in Mosques are structured in this manner. Majority of women believe that the uneven distribution and lack of services towards women and children is not based on religion but rather culture.

Key Words: Sociology of Religion, Women, Children, Mosque.

* Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

** Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, MEB, Öğretmen

Giriş

Türkiye’de camiler yasal olarak erkek, kadın ve çocuklara açıktır. Ancak kadın ve çocukların camilerde erkeklerle aynı seviyede hizmet alıp almadığı gündem konusu olmuş ve bunun üzerine araştırmalar yapılmıştır. Genel gözlem Türkiye’de kadın ve çocukların camilerde erkeklerden daha az hizmet aldığı yönündedir. Türkiye’de kadın dindarlığının erkek dindarlığından geri olduğunu ve bunun sebebinin de camilerde kadınlara verilen hizmetlerin az olduğundan kaynaklandığını düşünenler olmuştur. Aynı şekilde çocukların da camilerden yararlanma olanaklarının sınırlı olduğu ve bunun da camilere uzak nesiller yetiştirdiği iddia edilmiştir. Biz bu çalışmada “Kadın ve çocukların camilerde aldığı hizmetler yeterli mi, eksik mi, bu anlamda hizmetler daha nasıl geliştirilebilir, var olan hizmetler nasıl iyileştirilir?” gibi sorulara kadın ve çocukların gözünden bakarak cevap bulmaya çalıştık. Yine bu konuyla yakından ilişkili olduğu için kadın erkek dindarlığına kadınların bakış açısını yakalayacak veriler toplamaya çalıştık. Bunun yanında kadınların konuyla ilgili olarak tarihsel ve fihki bilgilerini değerlendirmek için bazı ifadelerden yararlandık. Anket formuna 34 tane ifade yerleştirdik. Elliye yakın tabloyu değerlendirmeye aldık ancak fazla hacimli olmaması için tabloları metne eklemeyen sadece sonuçları yazdık.

Amaç

Camilerin olanaklarını iyileştirmeye çalışırken sosyolojik açıdan yararlanılacak en önemli ölçütlerden biri şüphesiz kadınların camilerle ilişkilerinde yaşadıkları zorlukları bilmektir. Kadınların bu zorlukları nasıl değerlendirdiğini, yararlanmak istedikleri başka hizmetler olup olmadığını tespit etmeye çalışmak da işin ayrı bir yanını oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı ilk olarak bu konuda kadınların gözünden olaya bakarak bilgi toplamak, ikinci olarak ise çocukların camilerde yararlanmak istedikleri hizmetleri (özellikle oyun alanları) çocukların gözünden bakarak yeniden değerlendirmektir.

Yöntem

Çalışmada anket yöntemi kullanılmış, anket formuna 34 ifade eklenmiştir. Bazı ifadelerin değişik versiyonları tekrar sunularak araştırmanın güvenilirlik ve geçerliliği artırılmaya çalışılmıştır. Çalışmada tesadüfi örneklem tekniği kullanılmıştır. Anket formları 150 kişiye dağıtılmış ve 130 tanesi değerlendirmeye alınmıştır. Örneklem grup üç bölümde incelenebilir. Kadınlar, erkek çocukları ve kız çocukları. Maddeler değerlendirilirken hangi grupla ilgiliyse o açıdan değerlendirilmiştir. Bazı maddeler ise bütün gruplar esas alınarak toplam sonuçlar üzerinden değerlendirilmiş ve yorumlanmıştır. Aslında araştırma yapılırken her yaşta dengeli olarak homojen bir katılım hedeflenmişti. Ancak araştırmanın çocuklarla ilgili kısımları hakkında yorum yapmak için yeterli veri olmadığı fark edilmiş ve ek bir çalışma düzenlenerek özellikle çocukların sayısı artırılmıştır. Soru kökleri değerlendirilirken yaş grupları dikkate alınmıştır.

Anket verileri SPSS istatistiksel paket programına yüklenmiş ve olgusal kimliği belirleyen tek yönlü tablolarla birlikte sabit ve bağımlı değişkenlere bağlı çapraz ilişkilerin değerlendirilmesi için ağırlıklı olarak çok boyutlu tablolardan faydalanılmıştır. Özellikle bazı maddelerde talebin gücü hakkında bilgi almak için Likert ölçeğine uygun olarak beş seçenek yerleştirilmiştir. Ancak bazı maddeler sadece üç kategoride değerlendirilmiştir.

Sınırlılıklar

a) Çalışma İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde yapılmıştır. Bu nedenle belli bir yöreyle sınırlıdır. Ancak Türkiye'nin hemen her tarafından insanın yaşadığı bir yer olduğundan sonuçların daha genel olduğunu söyleyebiliriz.

b) Yetişkin erkekler araştırmaya dahil edilmemiştir. Ama bu çalışma aynı alanda yetişkin erkeklerin de dahil edilerek daha kapsamlı bir çalışma yapılabileceğini göstermiştir.

c) Üniversite mezunu, okur-yazar ve İHL mezunu deneklerin sayısı yeterli ölçüde olmadığından sırf bu tahsil seviyelerine yönelik yorumlar mümkün olduğu ölçüde sınırlı tutulmuştur. Sadece genel değerlendirmeler içerisinde değerlendirilmiştir.

d) Veriler katılımcıların samimi ve doğru cevap verdiğine dayanılarak yorumlanmıştır.

e) Çocukların toplam denek içerisindeki oranı diğer yaş gruplarına göre fazla olmuştur. Bunun nedeni erkek deneklerin sadece çocuklardan seçilmesidir. Maddeler değerlendirilirken konu ile yaş grubu arasındaki ilişki hesaplanarak değerlendirilmiştir.

A. CAMİNİN ÖNEMİ

Cami dağınık şeyi toplamak, biriktirmek, birleşmek anlamlarına gelen c-m-a kelimelerinden gelmiştir. Dinî terim olarak toplu ibadet edilen yerlere denir. Kur'an ve Sünnet'te mescit kavramıyla ifade edilir. Mescit secde edilen yer demektir.¹ Camileri sadece ibadet yeri olarak görmek yanlıştır. Sosyolojik açıdan bakınca toplumu birleştiren ortak bir semboldür. Bu açıdan Cami sadece tuğla ve taştan müteşekkil maddî bir yapı değildir. Cami birlik sembolü olarak ait olma ve beraberlik duygusu sağlar. Bundan dolayı Hz. Peygamber'in Medine'ye varır varmaz yaptığı ilk iş bir mescit yapmak olmuştur.² Camiler aynı zamanda bin yıldan daha eski bir kültürün izlerini, yaşayan nesle taşıyan, buradan da gelecek nesillere aktaracak olan sosyal bir dinamiktir. Bundan dolayıdır ki, Topçu, Kenyalı bir müslümanın "Bu camilerle abidelerin sade harabeleri kalmış olsa bile bu sizi ebedi yaşatmaya kâfidir." sözünden övgüy-

1 *Dini Kavramlar Sözlüğü*, DİB Yayınları, Ankara 2006, s. 81-82.

2 Müşirul Hak, "İslam Toplumu Ve Toplum Hayatında Cami'nin Yeri", Çev.: Ahmet Güç, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1991, yıl: 3, sayı: 3, s. 290.

le bahsetmiştir.³ Ülkemize özel olarak caminin toplumu birleştirici özelliği Kurtuluş Savaşında da oldukça etkili olmuş, 1975-80 yıllarında ülkeyi karmaşaya sürükleyen anarşi olaylarının yatıştırılmasında etkin rol oynamıştır.⁴ Atatürk'e göre de minberler İslam ehlinin vücudunu canlandıran, dimağını temizleyen, imanını güçlendirip kalbini cesaretlendiren yer olmalıdır.⁵

Konuya kadınlar açısından bakacak olursak; yukarıda da bahsettiğimiz gibi kadınları camilerden meneden herhangi bir dinî ya da yasal engel bulunmamaktadır. Ancak sosyal ve kültürel bazı sebeplerle kadınların camilerden uzaklaştırılmaya çalışıldığı dönemler olmuştur. Fitne doğmasından korkulduğu için bazı dönemlerde kadınların özellikle genç kızların camilere gelmesi mekruh görülmüştür.⁶ Bu uygulama geniş zamanda İslam toplumlarının yapısına olumsuz yansımış ve kadınların ikinci sınıf insan olarak algılanması anlayışını tetiklemiştir. Kurtkan'a göre bu ikincileştirilme kadını dinden soğutmuş ve misyonerlik hareketlerinin etkisine maruz bırakmıştır.⁷ Ayrıca toplumdan ve camiden uzaklaşmaya başlayan kadın dinî bilgilerini tazeleme imkânını giderek kaybetmiştir. Bu da kadını dinî anlamda bilgisizliğin kucağına atmıştır. Araştırmalara göre din adına uydurulmuş ritüeller, (hurafeler) yaşlılar, eğitim seviyesi düşük olanlar ve kadınlar arasında daha yaygındır.⁸

Günümüzde modern şartlar göz önüne alınarak cami hizmetleri yeniden ele alınmalı, kadın ve çocuklar da işin içine dahil edilerek topyekun yenilenmeye gidilmelidir. Yukarıda bahsettiğimiz hurafe odaklı dinî eğilimler, Günay'a göre geleneğe tam bağlılık sürdürülürken modern yapıya uyum sağlamayı başaramamaktan kaynaklanmaktadır.⁹ Tevbe suresinin 17. ayetinde geçen ve camileri imar etmeyi anlatan ayette “imar” kavramının anlamında “şenlendirmek” manası da vardır. Bu bakımdan bu ayetin anlamını “günümüzde camilerimizi nasıl şenlendirmeliyiz” düşüncesiyle işlenmeli, Hz. Peygamber dönemindeki bütün işleri bu gün camilerde yapamıyorsak bile yapabileceklerimiz olduğunu unutmamalıyız.¹⁰

3 Topçu, Nurettin, *İslam ve İnsan Mevlana ve Tasavvuf*, Dergah Yayınları, İstanbul 2008, s. 83.

4 Yılmaz, Hüseyin, *Din Eğitimi ve Sosyal Barış*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, s. 133-134.

5 Kılıç, Ahmet Faruk, “Psiko Sosyal Faktörler Açısından Atatürk ve Din” *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, sayı: 2, s. 252.

6 Karacabey, Salih, “Hadislerin Metin Tenkidinde Fiili Sünnete Müracaatın Önemi Bağlamında Kadın ve Çocukların Camiye Gitmeleri ile İlgili Hadislerin Değerlendirilmesi”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2000, c. 9, sayı: 9, s. 265.

7 Bilgiseven, Amiran Kurtkan, *Kadının Ülke Ekonomisindeki Yeri*, Fakülteler Matbaası, İstanbul 1998, s. 105.

8 Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, İnsan Yayınları, İstanbul 2008, s. 598, 599.

9 Günay, Ünver, *Din Sosyolojisi*, s. 598, 599.

10 Yazıcı, Nesimi, “Din Hizmetleri Açısından Caminin Yeri ve Önemi”, *AÜİFD*, 2007, XLVIII, Sayı: 2, s. 4-10.

B. ÖRNEKLEM GRUBUN OLGUSAL KİMLİĞİ

Cinsiyete göre dağılım

Araştırmaya katılan erkekler toplam katılanların %19,2'si, kadınlar ise 80,8'idir. Çalışmada üç grup esas alınmıştır. Yetişkin kadınlar, kız çocukları ve erkek çocukları. Kız çocukları da kadın bölümünde değerlendirildiği için kadın oranı fazla çıkmıştır. Çocuktan kasıt ise genellikle 15-19 yaş arası ilköğretim ve lise çağı çocuklarıdır.

Eğitim durumuna göre dağılım

Denek grubunun eğitim durumuna baktığımızda deneklerin %70'lik oranıyla çoğunun ilköğretim mezunu olduğunu görürüz. İlköğretim şimdiki ilkokul ve ortaokulu kapsayan 8 yıllık bir eğitim basamağıdır. Bu çalışma yapılırken iki eğitim basamağı ilköğretim olarak tek kademe eğitim verirdi. Bundan dolayı ülkemizin halk eğitiminin ortalamasını düşünürsek aslında araştırmamıza katılan grup eğitim seviyesi bakımından istediğimiz grup olmuştur. Kanaatimize göre İmam-Hatip Liselerinin 1996'dan sonra yaşadığı zor şartlar İHL mezunlarının oranını düşürmüştür. Araştırmamıza konu olan üniversite mezunları ise %3,1 olmuştur. Bu durum üniversite mezunları hakkında konuyla ilgili bir yorum yapmayı zorlaştırmaktadır. Şüphesiz bir fakülteden mezun olmuş kişilerin bu konudaki tutum ve görüşleri önemlidir ancak bu konu başka bir araştırmayla ayrıca ele alınmalıdır.

Yaşa göre dağılım

Araştırmamızın yaş ortalaması ağırlıklı olarak genç gruptan oluşmuştur. 10-19 yaş arası deneklerin oranı yarıyı geçerek 55,9 olmuştur. Bu oranın çoğu 14 yaş ve üstü ilköğretim öğrencisidir. Araştırmanın diğer yaş grupları 20-29 yaş arası %7,9; 30-39 yaş arası %15,7; 40-49 yaş arası %12,6; 50 yaş ve üstü %7,9 olmuştur. Araştırmada 20-29 yaş arası en az %15 olarak hedeflenmiş ancak sürpriz şekilde yaklaşık %10'da kalmıştır.

Çalışma durumuna göre dağılım

Araştırmaya katılanların %10,5'i bir yerde çalıştığını söylerken %88,6'sı çalışmadığını beyan etmiştir. Bu durumda grubun yaklaşık 10 kişiden biri aslında camiye gidip gelebilecek durumdadır. Buna rağmen camiye gitme sıklığına baktığımızda camiye çok sık gitme oranının düşük olduğunu görürüz. Bu da -aşağıda geleceği gibi- kadınların camiye gitmelerini engelleyen ya da azaltan başka sebepler olduğunu işaret etmektedir.

Mahallede cami olma durumu

Araştırma grubumuzun %92,2'si kendi mahallesinde cami olduğunu geriye kalanlar ise kendi mahallelerinde cami olmadığını söylemiştir. Bu durum deneklerin uzak

yerde olduğu için camiye gitmemek seçeneğini büyük oranda elemiştir. Ama buna rağmen yaklaşık %7'lik bir kesimin mahallesinde cami olmaması düşündürücüdür. Aslında ideal olan, cami gibi bir hizmetin herkesin ayağına götürülmüş olmasıdır. Bu da Türkiye’de cami sayısında eksiklik olduğuna işaret eden bir durumdur. Kaldı ki bu araştırmanın yapıldığı bölge cami sayısının en çok olduğu bölgelerden biridir.

Camiye gitme sıklığı

Araştırma grubumuzun camiye gitme sıklığı şöyledir: %6,3’ü her gün gittiğini söylerken, %19’u haftada bir, %43,7’si ara sıra, %29,4’ü teravih namazlarında gittiğini söylemiştir. Hiç gitmeyenlerin oranı ise %1,6’da kalmıştır. Araştırma grubumuzun hemen hepsinin camiye gidiyor olması araştırmanın sonuçlarını daha güvenilir kılacaktır. ¹¹

C. CAMİLERDE EKSİK KALAN HİZMETLER

Araştırmamıza göre kadınların büyük bir kısmı camilere girip çıkarken yabancılik duygusu yaşamaktadırlar. Çalışmamızda deneklere “Kadınlar camilere girip çıkarken yabancılik duygusu yaşamaktadırlar.” ifadesini yönelttik. Çıkan rakamları katılıp katılmama bağlamında ele alacak olursak denekler yaklaşık %38 oranında kadınların camilere girip çıkarken yabancılik duygusu yaşadığını söylerken, %46 oranında ise bu duyguyu yaşamadığını beyan etmiştir. Çoğunluk itibariyle bakarsak camilere girip çıkarken yabancılik duygusu yaşamayan kadınların fazla olduğunu söyleyebiliriz. Ancak %38 rakamı küçümsenecek bir rakam değildir. Yani camiye giden kadınların yarısına yakını camilere girip çıkarken hâlâ yabancılik duygusu çekmektedirler. Aynı çalışmada camilere gelmek isteyen ancak çeşitli nedenlerle gelemeyen kadınlar olup olmadığını öğrenmek içinse “Birçok kadın camide karşılaştığı zorluklar yüzünden camiye gelmemektedir.” ifadesini yönelttik. Kadınların %55’ten fazlası böyle bir sorunun olduğuna işaret ederken kesinlikle katılmayanların oranındaki düşüklük (%7,6) bu işareti güçlendirmektedir. Şimdi kadınları camilerden uzaklaştıran bazı sebepleri ve buna bağlı istekleri incelemeye çalışalım.

1. Alt Yapı

Namaz kılma ve abdest alma yerlerinin durumu: Yapılan araştırmalar ve gözlemlere göre camilerde kadınlara ayrılan yerler genellikle cami altlarında, havasız, rutubetli, ısınma ve aydınlanma sorunları olan kirli mekânlardır. Çoğu camide kadınların abdest alma yerleri yok. Olanlar da kullanılmayacak kadar bakımsız ve kirli, bir kısmı da kilitli.¹² Yaptığımız çalışma, kadınların bundan rahatsız olduğunu ve

11 Araştırmalara göre kadınların %41’i vakit namazlarına katılmıyor, %39’u ise bazen katılıyor. (<http://istanbulmuftulugu.gov.tr>, 10/08/2011).

12 Erdemli, Kadriye Avcı, “Vaizelerin Cemaat, Vaaz Materyali, Kişisel Donanım ve Kadın Sorunları Açısından Karşılaştıkları Problemler”, *1. Din Hizmetleri Sempozyumu*, TDV Yayınları, Ankara, c. 2, s. 634.

değişmesini istediklerini ortaya koymuştur. Araştırmaya katılan kadınların toplamda %88,6 gibi çok büyük bir kısmı camilerde kadınlara ayrılan yerlerin kötü yerler olmasından rahatsız olmaktadır. Böyle düşünmeyen yaklaşık %7'lik bir kesim daha vardır ki kanaatimize göre bunlar içerisinde ifade kökünü yanlış anlayanlar çıkmış olabilir.

Aynı kapıdan girme sorunu: Camilere genellikle kadınlarla erkekler aynı kapıdan girerler. Araştırmanın sonuçlarına bakılacak olursa hem kadınlar hem de erkekler bu konuda rahatsız olmaktadır. Deneklerin toplamda %67'si camilere genellikle kadınların erkeklerle aynı kapıdan girmelerini hoş karşılamamış, dinen sakıncalı bulmuştur. Bu oran erkeklerde %76, kadınlarda ise %64,8 olmuştur. Bu durum Hz. Peygamber döneminde de gündeme gelmiştir. Hz. Peygamber kadınların mescide girişinde sorun yaşamamaları için kadınlara özel kapı yaptırmıştı.¹³ Araştırmamız sırasında özellikle yeni yapılan bazı camilerde kadınlar için ayrı giriş kapısı yapıldığını gördük. (Üsküdar Şakirin Camii, Ümraniye Yeşilvadi Camii) bu durumun cami cemaati tarafından memnuniyetle karşılandığını gözlemledik. Bundan dolayı yeni yapılacak camilerde kapıların ayrı olması cami cemaatinin üçte ikisi tarafından beklenen bir talep olmakla ayrı bir önem arz etmektedir.

2. Vakit ve Teravih Namazları

Güncel dinî meseleler toplantısı sonuç bildirgesinin (2004) 21. maddesinde şu geçmektedir: Kadınlar günlük namazlara, bayram, cuma ve cenaze namazlarına iştirak edebilirler. Hz. Peygamber döneminin özellikleri dikkate alınarak cuma ve bayram namazlarına kadın ve çocukların katılmasının özendirilmesi gerekir.¹⁴ Günümüzde ise kadınlar daha çok teravih namazına özendirilmektedir. Çünkü camilerde ramazan ayında kadınlara yönelik verilen hizmetlerde belirgin bir artış gözlemlenmektedir. 1996 yılında Diyanet İşleri Başkanlığınca yapılan bir araştırmada Türk toplumunun yaklaşık %9'unun vakit namazlarına, %40'ının da cuma namazına gittikleri tespit edilmiştir. Bu sayı ramazanda, bayramlarda, dinî gün ve gecelerde daha da artmaktadır.¹⁵ Vakit namazlarına gidenlerin az olması ve ramazanda camiye gelen kadınların sayısındaki artış da camilerdeki hizmet yetersizliğinin bir işareti olarak yorumlanabilir. Araştırmamızın sonucuna göre kadınlar teravih namazı kadar vakit namazlarında da düşünölmek istemektedirler. Buna göre kadınların %78,1'i teravih namazlarındaki kadar vakit namazlarında da yararlanmayı beklemektedirler.

13 Ebu Davud, Salat, 54; ayrıca bkz. İbrahim Canan, *Hadis Külliyyatı Kütüb-ü Sitte Terceme ve Şerhi*, Akçağ Yayınları, Ankara 1995, c. 15, s. 331.

14 Onay, Ahmet, *Türkiye'nin Cami Profili*, Dem Yayınları, İstanbul 2008, s. 241.

15 Yılmaz, Hüseyin, *Camilerin Eğitim Fonksiyonu*, Dem Yayınları, İstanbul 2005, s. 71.

Ayrıca teravihlerdeki hizmetlerin fazlalığını kadınların bir lütfü olarak görüp görmediklerini öğrenmek istedik. “Teravihlerde kadınların camilerde daha çok düşünülmesi kadınlara erkeklerin bir lütfüdür.” şeklinde yönelttiğimiz ifadeye kadınlar %27,6 oranında olumlu yaklaşırken %46,7 oranında olumsuz yaklaşmıştır. Yani kadınların yarısına yakını teravihlerdeki hizmetleri erkeklerin bir lütfü olarak görmemektedir. Ama yaklaşık dört kadından biri bunu erkeklerin bir lütfü olarak görmektedir. Dört kadından birinin ise bu konuda fikri yoktur. Yine aynı ifadeye camilere teravihlerde gittiğini söyleyen 37 kişiden 13 tanesi (yaklaşık %34) bunu erkeklerin bir lütfü olarak gördüğünü belirtmiştir. Erkek çocuklarında ise durum şöyledir: 25 kişiden 12’si (%48) bunu erkeklerin bir lütfü olarak görmüştür. 3 kişi (%12) buna katılmazken diğerleri kararsız kalmıştır. Yani erkek çocukları teravihlerde cami hizmetlerinin kadınlara erkeklerin bir iyiliği oluşunu düşünmeye kadınlardan daha eğilimlidir.

Gözlem ve araştırma sonuçlarımıza göre bu konuda bilgi eksikliği vardır. Kadınlar çok büyük oranda vakit namazlarında da teravihlerdeki kadar yararlanmak istemelerine rağmen vakit namazlarında bu hakların daha öncelikli olduğunu bilmemektedirler. Nitekim Hz. Peygamber zamanında teravih tek ve çoğunlukla evde kılınırdı. Teravihlerin cemaatle ve camide kılınması Hz. Ömer zamanında olmuştur.¹⁶ Yani aslında kadınlara vakit ve cuma namazlarında yer vermek Hz. Peygamber’in sünnetine teravihlerde yer vermekten daha uygundur. Kadınların ise hemen hemen yarısının bundan haberi yoktur. Mesela “Peygamber Efendimiz zamanında camiler kadınlara daha çok hitap ediyordu.” ifadesine kadınların %35,9’u kararsız kalmış, katılmayanlarla birlikte bu oran %44,7 olmuştur. Gerek teravihle ilgili yukarıdaki düşünceler gerekse cuma namazıyla ilgili düşünceler (aşağıda geleceği gibi) bu konuda bilgi eksikliği olduğunu işaret etmektedir.

3. Cuma Namazı

Deneklere yönelttiğimiz bir diğer ifade de “İsteyen kadınlar cuma namazına da gidebilmelidir.” ifadesiydi. Kadınların %55,2’sine göre kadınlar cuma namazına gidebilmelidir. %28,5’i ise böyle düşünmemektedir. Aslında biz olumlu yanıtlayanların oranlarının daha fazla olacağını bekliyorduk. Ancak kadınların sadece yarısına yakını isteyen kadınların cuma namazına gidebilmesine olumlu bakmaktadır. Oysa Hz. Peygamber kadınları sadece günlük namaza gelme konusunda değil bayram ve cuma namazlarına gelme konusunda da teşvik etmişti. Kadınlar da bu namazlara sürekli katılırdı.¹⁷ Tahminimize göre kadınlar evlerdeki işleri ve çocukların bakımını

16 Mutlu, İsmail, *Dört Halife Devri*, Mutlu Yayınları, İstanbul 1998, s. 331.

17 Hatipoğlu, Haydar, *Sünen-i İbn-i Mace Tercemesi ve Şerhi*, İstanbul: Kahraman Yayınları, 1983, c. 4, s.76-78; ayrıca bkz; Ahmed Davudoğlu, *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat, İstanbul 1983, c. 5, s. 6-8.

hesaba katarak kadınların cuma vakitlerinde evde kalmalarının daha uygun olacağını düşünmüştür. Yukarıdaki ifadeye “tamamen katılıyorum” diyenlerin oranının %18,1 olmasını da göz önüne alarak şunu diyebiliriz ki aslında kadınların cuma namazına gitme talepleri çok güçlü değildir.

4. Vaazlar

Erkeklerin camilerde daha fazla olması cami plan ve programlarının da ağırlıklı olarak erkeklere göre düzenlenmesi ile sonuçlanmaktadır. Vaaz ve hutbeler de buna dahildir. Araştırmamızda kadınlara vaaz ve hutbeler hazırlanırken erkekler kadar kadınların da düşünülmesi konusunda fikirlerini sorduk. Kadınların %80’i (%48,6’sı tamamen katılanlar) kadınların da aynı ölçüde düşünülmesi yönünde fikir belirtmiştir. Buna göre vaaz ve hutbeler genellikle erkekler esas alınarak hazırlanmakta ve kadınlar bunun değişmesini istemektedir.

Konuyla ilgili yapılan başka bir araştırmada camilerdeki vaaz ve hutbelerin halkın düşünceleri üzerinde yaklaşık %88 gibi yüksek bir oranla olumlu etki yaptığı gözlemlenmiştir.¹⁸ Bu durum aslında camilerin eğitsel anlamda önemli bir faktör olduğunu göstermektedir. Ama camiler mevcut durumda bu yeteneklerini iyi kullanamamaktadırlar. Vaazlar erkekler için bile yetersizken¹⁹ bir de kadınların tamamen ihmal edilmesi yetersizlik halkasını daha da büyütülmüştür. Kadınların vaazlarda ihmal edilmesinin en önemli nedenlerinden biri şüphesiz kadın görevli sayısının çok az olmasıdır.

5. Kadın Görevli

Diyanet İşleri Başkanlığının en önemli eksiklerinden biri kadın personel sayısının azlığıdır. Bu da kadınlara verilecek hizmetleri ister istemez sınırlandırmakta ve camileri erkek ibadet yerlerine çevirmektedir. On milyondan fazla nüfusu olan İstanbul’da bundan altı yıl öncesine kadar sadece beş tane vaize vardı. Çoğu ilde hiç vaize yoktu.²⁰ Kadın personelin azlığı kurumun 2012-2016 stratejik planında da ele alınmış ve bu eksikliğin giderilmesi için çalışmalar planlanmıştır.²¹ Meseleye dinî açıdan bakacak olursak Hz. Peygamber’in eşlerinin verdiği dinî hizmetler bir tarafa, Mescid-i Nebi’nin temizliğini bir kadının yapması²² camilerde fiziki hizmetleri deruhte etmek

18 Özler, İbrahim, Camilerin Zihniyet Değişimindeki Rolü (Erzurum Örneği), (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2007, s. 104.

19 2002 yılında yapılan bir araştırmada vaazları yetersiz bulanların oranı %63,7 çıkmıştır. Bkz: Öz, Şahin, “Bir Cami Cemaatinin Anatomisi: Konya Kulu Merkez Kubbeli Cami Cemaati Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Yaklaşım”, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2010, s. 82.

20 Erdemli, a.g.e., s. 631.

21 Diyanet İşleri Başkanlığı 2012-2016 Stratejik Planı, Ankara 2012, s. 49.

22 Buhâri, Salât 72; Cenâiz, 67; Müslim, Cenâiz, 71.

için bile kadın görevlilerin olacağını işaret etmektedir. Bu araştırmada kadınların bu duruma nasıl baktıklarını öğrenmek için “Camilerde kadınlarla ilgilenecek görevli bulunmaması cami adabı açısından olumlu bir durumdur.” ifadesini yönelttik. Bu ifadeye kadınlar %23,8 oranında tamamen katıldığını, %20 oranında ise katıldığını belirtmiştir. Kadınların %13,3’ü kararsız kalırken %23,8’i katılmadığını, %19’u ise kesinlikle katılmadığı söylemiştir. Genel tabloya baktığımızda kadınların yaklaşık %44’ü bu durumu cami adabı açısından olumlu bulmaktadır. Kararsız kalanları da bilgisiz veya yanlış bilgili olmak bakımından buna eklersek bu oran yaklaşık %57’yi bulur. Bu çok ciddi bir orandır. Denilebilir ki kadınların yaklaşık yarısı camilerde kadın görevli olmamasını aslında olumlu bulmakta ve bunun da cami adabının bir gereği olduğunu düşünmektedir.

D. MESCİD-İ NEBİ’DE KADININ DURUMU

Hz. Peygamber zamanında kadınlar Mescid-i Nebi’ye gelir, giderlerdi. Namaz kılar,²³ toplantılara katılırlardı. Hz. Peygamber’den ders alırlardı.²⁴ Mescid-i Nebi’nin temizliğini bir kadın yapardı.²⁵ Hz. Peygamber kadınları mescide gelip gitmekten menedenleri duyunca “Allah’ın kadınlarını Allah’ın mescitlerinden menetmeyin” buyurarak buna engel olmuştu.²⁶ Bu uygulama halifeler döneminin bitişine kadar sürmüştür. Hatta İslam’ın ilk devirlerinde ibadetten başka camilerde ve umumi yerlerde İslam’a davet eden daha sonra da kendini din öğretmenliğine veren kadınlar pek çoktu.²⁷ Türkiye’de ise araştırmalara göre kadınların %41’i vakit namazlarına hiç katılmıyor, %39’u ise bazen katılıyor.²⁸ Kadınların Hz. Peygamber (s.a.s.) zamanında, kadınların camilerdeki durumu hakkında ne kadar bilgi sahibi oldukları hakkında ipucu almak için “Peygamber Efendimiz zamanında camiler kadınlara daha çok hitap ediyordu.” ifadesini yönelttik. Buna göre %39,8 tamamen katıldığını belirtmiştir. Kesinlikle katılmadığını ifade edenler ise sadece %3,9 olmuştur. Üç kategoride ele alırsak %55,3’ü Hz. Peygamber zamanında kadınların camilerden daha çok faydalandığını bildiğini belirtirken %8,8’i buna katılmamış, %35,9’u ise bir fikri olmadığını ifade etmiştir. Bu konuda kadınların bilgi eksikliği yaşadıklarını söyleyebiliriz. Nitekim aynı konuyu değişik bir ifade ile tekrar ölçmek istedik ve

23 Buhari, Mevakit, 13, 27; Ezan, 162; Müslim, Mesacid, 231.

24 Buhârî, İlm, 36, Cenâiz, 6, İtisâm, 9; Müslim, Birr, 152.

25 Buhârî, Salât, 72.

26 Buhârî, Cum’a, 12, Ezan, 162, 166, Nikah, 116; Müslim, Salat, 134 ayrıca bkz; İmam Malik, *Muvatta*, Çev.: Ahmet M. Büyükcınar, Beyan Yayınları, İstanbul 1994, s. 340.

27 Ağaoğlu, Ahmet, (Ahmed Bey Ağayev), *İslamiyette Kadın*, Çev.: Hasan Ali Ediz, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1985, s. 36.

28 <http://istanbulmuftulugu.gov.tr>, 10/08/2011.

“Kadınların camiye az gelmesi dinimizden kaynaklanan bir durumdur” ifadesini yönelttik. Kadınların toplamda %60’ı bu ifadeye olumsuz yanıt vermiş ve bu durumun dinimizden kaynaklanmadığının altını çizmiştir. %23,8 oranı ile ise dinimizden kaynaklandığını düşünmüştür. Yukarıdaki ilk ifade ile bu ifadenin sonuçlarının birbirine yakın çıkması bu konuda bilgi eksikliği olduğunu göstermektedir. Çünkü bu oranların mesela %60’tan daha fazla çıkması bekleniyordu. Bu durumun sebebi ise ilmiyal derslerindeki eksiklik olabilir. Nitekim kadınların %40’ına göre camilerde yeterince ilmiyal dersleri verilmektedir. %48,6’sına göre ise bu yeterli değildir. (vaazlar konusunda da değinmiştik).

E. ERKEKLERİN DİNDARLIĞI VE ÜSTÜNLÜĞÜ MESELESİ

Türkiye’de camilerde erkeklere daha çok hizmet verildiğini ve bu yüzden de erkek dindarlık oranının kadınlardan daha yüksek olduğunu düşünenler olmuştur.²⁹ Bunun deneklerimiz tarafından nasıl algılandığını anlamak için araştırma grubumuz “Erkekler kadınlardan daha dindardır.” ifadesini yönelttik. Buna göre kadınların %37,1’i kesinlikle katılmayanlar olmak üzere toplam %65,7’si olumsuz kanaat belirtmiştir. Kadınların %13,3’ü kararsız kalırken %12,4’ü buna katıldığını, %8,6’sı ise tamamen katıldığını belirtmiştir. Erkek çocukları da ekleyerek değerlendirirsek erkeklerin %32’si katılmadığını belirtirken %60’ı kararsız kalmış, %8’i katıldığını ifade etmiştir. Erkeklerden tamamen katılan hiç çıkmamıştır. Kadın erkek toplamda ise üç kategoriye ayırırsak %59,2 oranına göre erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğu fikri yanlıştır. %19,4 oranına göre ise erkekler kadınlardan daha dindardır. %22,3 oranında ise kararsız vardır. Aynı ifadeyi eğitim seviyesine göre değerlendirelim. İlköğretim mezunu kadınların %25’i erkekleri kadınlardan daha dindar bulurken lise mezunu ve diğer tahsil seviyelerinde bu oran yaklaşık %20’de kalmıştır. Tahsil seviyesi düştükçe erkeklerin daha dindar olduğunu düşünenlerin oranında az da olsa bir artış fark edilmektedir. Bu durum okullarda verilen din eğitiminin dindarlık algısı üzerinde etkisi olduğu şeklinde yorumlanabilir. Buna göre erkekler kadınlardan daha dindardır yaklaşımının halk arasında çokça kabul gören bir algı olmadığı söylenebilir.

Benzer bir konu da erkeklerin üstünlüğü konusudur. Kur’an’da geçen “Erkekler, kadınların koruyup kollayıcılarıdır.” (en-Nisa 4/34) anlamındaki ayeti erkek üstünlüğüne dayanan mutlak bir eşitsizlik ve kadın aleyhine aşağılayıcı bir toplum algısı oluşturduğu şeklinde yorumlayanlar çıkmıştır.³⁰ Oysa İslam aydınlarının genel kanaatine göre bu ve benzeri anlam taşıyan ayetler Kur’an’ın bütünü göz önüne alınarak

29 Onay, *a.g.e.*, s. 240.

30 Arsel, İlhan, *Şeriat ve Kadın*, İstanbul 1991.

değerlendirilmelidir. Bu durumda Kur'an'daki üstünlük kadın erkek üstünlüğü değil genel olarak insanların birbirine göre üstünlüğüdür.³¹ Ve yine Kur'an'a göre insanların konumu cinsiyet ayrımına bakmaksızın inanmış olma durumuna bağlıdır.³² Özellikle kadın ve erkeklerden birini önceleyen durumlarda ise konu şahsiyet bağlamında değil ekonomik alandaki tecrübe ve birikimin fazlalığı açısından değerlendirilmelidir.³³ Konuyu yaratılış özellikleri bağlamında ele alanlara göre ise "Erkek ve kadınların fitri yaratılış özellikleri dikkate alınarak her alanda mutlak eşitlik ve mesuliyet değil, birbirini tamamlayıcılık esas olmalıdır."³⁴ Aşağıda "İslam dinine göre erkekler daha üstündür." ifadesine göre çıkan sonuçlar verilmiştir.

Kadınların yaklaşık %64'üne göre dinimiz açısından erkekler kadınlardan daha üstündür fikri yanlıştır. Olumlu yanıtları aynı kategoride değerlendirirsek kadınların yaklaşık %21'i erkeklerin kadınlardan daha üstün olduğunu düşünmektedir. Erkekler ise 9 kişi ile (%36) bu kanaati paylaşmaktadır. Erkeklerin yaklaşık %36'sına göre ise erkekler kadınlardan daha üstündür. Sadece bu sonuçlara göre erkekler, erkeklerin daha üstün olduğunu düşünmeye kadınlardan daha yatkındırlar. Ama burada araştırmaya katılan erkeklerin hepsinin 10-19 yaş arası çocuklardan oluştuğunu da unutmamalıyım. Kadınların ise yaklaşık üçte ikisi erkeklerin daha üstün olduğuna inanmasa da beşte biri inanmaktadır. Buna göre "Türkiye'de dini açıdan erkekler daha üstündür." anlayışının en azından kadınlar açısından çok geçerli bir düşünce olmadığını söyleyebiliriz.

Acaba kadınlar camiye daha fazla gitseler daha dindar olurlar mı? Bu konuda deneklerin kanaatini belirlemek için "Kadınlar camiye daha fazla gitseler daha dindar olurlar." ifadesini yönelttik. Kadınların toplamda %40'ı buna katıldığını ifade ederken (%20 katılıyorum, %20 tamamen katılıyorum) %21'i kesinlikle katılmıyorum diyenler olmak üzere toplam %47,7'si katılmadığını belirtmiştir. %12,4'ü ise kararsız kalmıştır. Camilerin kadınları dindarlaştırdığını söyleyenlerle buna katılmayanlar küçük bir farkla birbirine çok yakın çıkmıştır. Bu da camilerde verilen eğitimin daha sistemli ve kapsayıcı olması durumunda kadın dindarlık seviyesinin artacağına dair bir işaret olarak yorumlanabilir. Sonuç olarak Türkiye'de erkeklerin daha üstün ve daha dindar olduğu yönündeki düşünce gerçek hayatta karşılığını bulsa da çok yaygın değildir. Mevcut kadın dindarlığının camiler vasıtasıyla artacağı düşüncesi ise üzerine yatırım yapılabilecek durumdadır.

31 Bilgin, Beyza, *İslam'da Kadının Rolü Türkiye'de Kadın*, Sinemis Yayınları, Ankara 2005, s. 70.

32 Tuksal, Hidayet Şefkatli, *Kadın Karşıtı Söylemlerin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, Kitabiyat, Ankara 2000, s. 30.

33 Fazlurrahman, *İslami Yenilenme, Makaleler:2 (İslamda Kadının Konumu)*, Çev.: Adil Çiftçi, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2000, s. 139.

34 Canan, İbrahim, *Hız Peygamber (s.a.s.)'in Sünnetinde Terbiye*, Işık Akademi Yayınları, İzmir 2008, s. 390.

F. CAMİLERDE BEKLENEN HİZMETLER

Hz. Peygamber zamanında mescitte Mufaraha denilen edebî yarışlar düzenlenir, şiir ve konuşma yarışları yapılırdı. Hz. Peygamber'in mescidi misafir ağırlama yeri, spor merkezi, düğün, (Hz. Peygamber bazı nikah merasimlerini mescitte yapmıştır), mahkeme, buluşma ve istirahat yeri olarak kullandığını³⁵ ve mescitte sağlık hizmetleri verdiğini bilmekteyiz.³⁶ Bu bilgilerden sonra araştırma grubumuzun camilerden ne gibi istekleri olabileceğine dair olan kısma geçelim.

Camilerde oyun alanları: Araştırmalara göre camiler yapılırken yaklaşık %70'i avlu ve bahçe olarak düşünülür. Ancak buralar genellikle plansız ve şekilsiz bırakılarak işlevi azaltılır. Daha çok da dini kitap, tespih, takke gibi şeylerin satış yeri olarak kullanılır.³⁷ Oysa “camilere avlusundan ve bahçesinden geçilerek girilir” düşüncesine uygun olarak büyük şehirlerde bir apartmanın küçük dairesi içinde sıkılan ve sokağa da çıkamayan çocuklar için cami bahçe ve avlularını bir açık hava din eğitim yeri olarak kullanabiliriz.³⁸ Ne var ki ülkemizde çocukların camilerde oyun oynuyorlar diye kovulması çok tanıdık bir durumdur. Özellikle erkek çocukları buna daha çok muhatap olmaktadır. Oysa Hz. Peygamber'in mescitte çocukları azarlamak veya kovmak şöyle dursun onlarla mescitte hoş vakit geçirdiğini bilmekteyiz.³⁹

Deneklerimizden bu durum hakkındaki görüşlerini istedik. Onlara “Çocuklar oyun oynuyor diye camilerden kovulmamalıdır. Onun yerine camilerde çocuklar için oyun yerleri olabilir.” ifadesini yönelttik. Kadınların %57,2'si camilerde çocuklar için oyun alanı isterken %30,4'ü camilerde oyun alanı istememiştir. Kadın ve çocuklar birlikte toplam sonuca baktığımız zaman %54,6 oranında camilerde oyun alanı istenirken %30,8 oranında istenmemektedir. 25 erkek çocuktan 11 tanesi (%44) çocuklar oyun oynuyor diye camilerde kovulmak yerine çocuklar için oyun alanları yapılabileceğini beyan etmiştir. Bu fikre katılmayanların oranı 8 kişiyle toplam %32'dir. 6 kişi de fikir belirtmemiştir. Yaş durumuna göre incelediğimiz zaman ise çocuklar açısından şu sonuç çıkmıştır: 10-19 yaş arası çocukların yaklaşık %45'i bu fikre olumlu cevap verirken, yaklaşık %35'i olumsuz cevap vermiştir. Yaklaşık %20'si ise kararsız kalmıştır. Bu sonuçlara göre her ne kadar camilerde oyun alanları isteyenlerin oranı fazla çıksa da istemeyenlerin sayısı küçümsenecek kadar az değildir. Bu konunun en önemli faktörü olan çocuklardan gelen talep beklentilerin altında çıkmaktadır. Yoğun

35 Canan, *Hadis Külliyyatı Kütüb-ü Sitte Terceme ve Şerhi*, c. 15, s. 314-315.

36 Buhârî, *Megazî*, 30, Cihad, 18; Müslim, Cihâd, 67.

37 Onay, *a.g.e.*, s. 238.

38 Ayhan, Halis, *Din Eğitimi ve Öğretimi*, DİB Yayınları, Ankara 1985, s. 172.

39 Canan, *Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Sünnetinde Terbiye*, s. 207-208.

bir talep gelmemesi büyük oranda çocukların şu anki durumdan memnun olduklarının bir işareti olabilir. Kanaatimize göre camilerde oyun alanları istemeyenler camileri daima ağırbaşlı ulu mabet profiline uygun görmek istemektedirler. Diğer ifadeyle halkın yaklaşık üçte biri camilerle oyun alanlarını beraber görmek istemiyor. Buna göre cami bahçelerinde oyun alanları kurulması halkın ve çocukların yaklaşık yarısına yakın bir kısmı tarafından desteklenmektedir. Ancak bu yönde yoğun bir talebin olmadığı söylenebilir.

Camilerde sohbet yerleri: “Camilerde insanların dinleneceği ve sohbet edeceği yerler olabilir” ifadesine kadın ve çocukların toplamda %60’ı camilerde insanların dinlenebileceği ve sohbet edeceği yerlerin olabileceğine inanırken sadece %15,4’ü buna sıcak bakmamaktadır. Aynı maddeyi yaş gruplarına göre incelediğimizde de benzer oranlar çıkmaktadır. Buna göre camilerde sohbet edecek ve dinlenecek yerler yapılabilir.

Camilerde sağlık merkezi: “Camilere ait küçük klinik (sağlık) merkezleri olabilir ve buralarda mahalle sağlık hizmeti verilebilir.” ifadesine araştırmaya katılanlar toplamda %54,6 oranında camilerde küçük sağlık merkezlerinin olabileceğini ve buralarda mahalle sağlık hizmetleri verilebileceğini düşünmektedir. %19,2’si ise buna katılmamaktadır.

Camilerde kütüphane: İlk mescitlerin özellikleri arasında eğitim öğretim ve bilgi toplama önemli bir yere sahipti.⁴⁰ Camilerde sadece ibadet edilip bırakılmıyordu. Bununla ilgili deneklerimize “Camilerde özellikle kadın ve çocukların yararlanacağı aile kütüphaneleri olabilir.” ifadesini yönelttik. Kadın ve çocuklara göre (%72,3 oranında) camilerde özellikle kadın ve çocukların yararlanacağı aile kütüphaneleri olabilir. Olmaz diyenlerin oranı sadece %6,9 olmuştur.

Camilerde nikâh salonları: Kadınların %60’ına göre camilere ait nikâh salonu olmalı ve dini nikâh kıymak isteyenler buraları kullanabilmelidir. Buna katılmayanların oranı ise %31,5’dir.

Camilerde araç servis hizmeti: Kadınların %60’ı sabah ve yatsı namazına gelmekten zorlanan kadınlar için kapıdan alıp kapıya bırakan servis hizmeti verilebileceğini belirtmiştir. Bu şekilde birçok kadının sabah namazına geleceğini düşünmektedirler. Kanaatimizce kadınların bir kısmı sabah namazına caminin uzak olması, güvenlik endişesi, kışın soğuk engeli gibi bazı problemler yüzünden camiye gelmek

40 Kazıcı, Ziya, *İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 2003, s. 273; ayrıca bkz.: Ahmed Çelebi, *İslam’da Eğitim-Öğretim Tarihi*, Çev.: Ali Yardım, Damla Yayınevi, 1974, s. 212.

istemiyor. Kadınların büyük bir kısmı servis hizmetiyle bunların da camiye geleceğini düşünmektedir. Bu fikre katılmayan kadınların oranı %29,5'tir.

Aynı konuyla ilgili "Kadının sabah namazına camiye gitmesi uygun değildir." ifadesine yönelik cevaplarda kadınların %50,4'ü kadının sabah namazına gitmesini uygun bulmaktadır. %27,6'sı ise uygun bulmamaktadır. Sabah namazına gitmeyi uygun bulmayanların neden uygun bulmadıklarına dair bir soru kökü olsaydı bu konuda yorum yapmak daha kolay olacaktı. Nitekim kadınlar güvenlik problemleri, aile sorumlulukları veya dini endişeler taşıyarak buna olumsuz yanıt vermiş olabilirler. Ama eğer bir servis hizmeti verilse kadınların yarısından fazlası bunu olumlu bulacağı gibi bundan faydalanmak isteyen de bir hayli çıkacaktır.

Kur'an kurslarında geziler: 10-19 yaş arası deneklerin %85'ine göre yaz Kur'an kurslarında başarılı olanlara gezi yaptırılabilir. Bu yaş aralığında bu fikre katılmayan sadece 3 kişi çıkmıştır. Diğer yaş gruplarında oranlar da en az bu kadardır. 40-49 yaş aralığında kararsız kalan 1 kişi hariç hepsi bu ifadeye olumlu yanıt verirken 50 yaş ve üstünde tamamı olumlu yanıt vermiştir. Toplamda ise deneklerin yaklaşık %88'i yaz Kur'an kurslarında başarılı olanlarla gezi yapılabileceğini belirtmiştir. Bu oldukça yüksek bir taleptir. Anlaşılan Kur'an kurslarının bu gibi sosyal faaliyetlerinin sınırlı olması bu yöndeki talebi oldukça artırmıştır.

Spor yarışları: Deneklere yönelttiğimiz bir diğer ifade de "Çocuklar için Diyanet'in veya müftülüklerin organize ettiği turnuvalar (spor yarışları) düzenlenebilir." ifadesiydi. Bu maddeyi yaş gruplarına göre ele alırsak çocukların yaklaşık %86'sı buna olumlu yanıt vermiştir. Sadece 4 kişi (yaklaşık %6) buna katılmadığını belirtmiş, kesinlikle katılmadığını belirtense hiç çıkmamıştır. Spor yarışları da geziler gibi fazla taleple beklenen bir olgu olmuştur.

Çocuk koroları: Araştırmaya katılan deneklerimizden 10-19 yaş grubu itibariyle yaklaşık %80'i camilerde çocuk koroları olabileceğini düşünmektedir. Toplam rakamlara baktığımızda ise bu oran yaklaşık %84'ür. Yani camilerde çocuk ilahi koroları kurulsa büyük oranda halk desteği alabilir.

Bebek bakım odaları: Diyanet İşleri Başkanlığının yeni yapılan camilerinde bebek bakım odaları da tasarladığına dair haberler çıkmıştı.⁴¹ Araştırmamızda "Camilerimizde bebek bakım odaları olmalıdır." ifadesine kadınlar %59,1 oranında olumlu yanıt verdiler. %29,5 oranında ise buna gerek yok anlamında olumsuz kanaat kullandılar. Buna göre camilere bebek bakım odaları yapılabilir. Ama kadınlar bu konuda namaz kılma yerlerinin düzeltilmesi kadar hevesli değiller.

41 Zaman Gazetesi, 26.08.2011.

Sadece kadın ya da erkek camileri: Hz. Ömer ve Hz. Ali kendi halifelikleri döneminde kadınlara ayrı imam erkeklerle ayrı imam belirlediğini,⁴² Altın Ordu Devleti'nde de kadınların kendilerine ait sarayları, çadırları hatta mescit ve camileri bulunduğunu bilmekteyiz.⁴³ Yine Nagina Camii Şah Cihan tarafından saray kadınları için yaptırılmış bir kadın camisiydi.⁴⁴ Bu durum kadınlara özel, sadece kadınların girip çıktığı camiler yapmanın hem dini hem de kültürel meşruiyetini göstermektedir. Araştırmamızda sadece erkeklerin ya da kadınların kullandığı camilerle ilgili iki ifade yönelttik. “Camiler erkeklerle özel olmalıdır, kadınlar girmemelidir” ifadesine kadınlar %82,7 oranında olumsuz kanaat belittiler. “Sadece kadınların kullandığı camiler olabilir” ifadesine ise %45,7 oranında olumsuz, %42,9 oranında ise olumlu kanaat belirttiler. Buna göre kadınlar sadece erkeklerin kullandığı camilere göre sadece kadınların kullanacağı camilere daha sıcak bakmaktadırlar. Bu durumda mesela Türkiye’de kadınların girmesi yasak olan camiler olsa halk tarafından kabullenilmeyebilir. Ama erkeklerin girmesi yasak olan camiler olsa daha çabuk kabullenilir.

Yeni mimaride kadınların durumu: Kadınların en büyük taleplerini toplayan durum yeni inşa edilecek camilerde tasarımın ve planların kadınlar da hesaplanarak yapılması olmuştur. Cami mimarimizde genellikle kadınlar için özel bölümler tasarlanmıyor. Kadınlara yer açmak için ya perdeler kullanılıyor ya alt kısımlar ayarlanıyor ya da hiçbir yer bulunmuyor. Araştırmamıza göre kadınların %90,5 gibi tamamına yakın bir kısmı yeni yapılacak camilerde tasarım yapılırken kadınların daha çok düşünülmesi gerektiğini belirtmiştir.

Sonuç

Türkiye’de hâlâ camiye gelen kadınların büyük kısmı (üçte birden fazlası) camilere yabancılık duygusu çekerek girmekte ve camiye gelmek isteyenlerin yarısından fazlası karşılaşacağı sıkıntıları bildiği için camiye gelmemektedir. Bu sıkıntıların başında ise namaz kılma ve abdest alma yerlerinin yetersiz ve huzursuzluk verici olması gelmektedir. Cami cemaati kadınların tamamına yakını bunun değişmesini istemektedir. Camilere kadınların erkeklerle aynı kapıdan girmesi, ramazanda kısmen iyileştirilen hizmetlerin diğer zamanlarda tekrar azaltılması, vaaz ve hutbelerin genellikle erkeklerle yönelik hazırlanması ve sunulması, bayan personel eksikliği karşılaşılan diğer zorluklardandır.

42 Hz. Ömer’in uygulamasında kadınların imamı Süleymân İbnu Ebî Hasme idi. Bkz. Canan, *Kutub-i Sittü Tercüme ve Şerhi*, c. 8, s. 468-469; ayrıca bkz. Abdulhalim Ebu Şakka, *Kadın ve Aile Ansiklopedisi (Tahiru-l Mer’e)*, Çev.: Fethi Güngör, Denge Yayınları, İstanbul (?), c. 2, s. 23.

43 Kurat, Akdes Nimet, *IV-XVIII Yüzyıllarda Türk Kavimleri ve Devletleri Tarihi*, Türk Tarih kurumu Basımevi, Ankara 1972, s. 135.

44 *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, c. 7, s. 77.

Erkeklerin kadınlardan daha dindar ve üstün olduğu fikri kadınlar arasında büyük oranda kabul gören bir düşünce değildir. Yaş ortalaması düştükçe bu düşüncenin doğruluğunu kabul edenlerin sayısı artmaktadır.

Camilerde kadınlara verilen ilmiyal dersleri yeterli ölçüde değildir. Hem yapılan araştırmalar hem de deneklerin kendi ifadeleri bu yöndedir.

Kadınlar, kadınların camilere az gelmesini genel itibariyle dinden kaynaklanmadığını düşünmektedir. Buna göre bu durum sosyal ve ailevi şartlardan kaynaklanmaktadır. Yani ülkemizde kadınların büyük kısmı camilerde kadınlara yönelik hizmetlerin azlığını dinî olarak değil kültürel olarak yorumlamaktadırlar.

Halk, özellikle de çocuklar müftülüklerin spor etkinliklerine önem vermesini yoğun bir taleple beklerken, bu etkinliklerin cami içinde değil dışarıda sadece spor amaçlı kurulmuş tesislerde gerçekleştirilmesini istemektedir. Deneklerimize camilerimizi ağırbaşlı ulu mabet şeklinde görmek, oyun alanlarıyla birlikte görmekten daha şirin gelmektedir.

Camilere sohbet yerleri, sağlık merkezi, kütüphane, nikâh salonu, bazı namazlar için servis uygulaması, bebek bakım odaları yapılabilir. Ama bunların şu anki aşamada yoğunlukla beklenen talepler arasında olmadığı söylenebilir. Ancak Kur'an kurslarında başta geziler olmak üzere bazı sosyal aktiviteler, camilerde çocuk ilahi koroları yüksek taleple beklenmektedir. Kadınlar her şeyden önce yeni yapılacak camilerde kadınların da hesaplanarak plan yapılması gerektiğini yüksek bir oranla talep etmektedirler. Yani kadınlar sonradan camilere yamanmış duygusundan kurtulmak istemektedirler.

Türkiye'de kadınların girmesi yasak olan camiler olsa halk tarafından kabullenilmeyebilir. Ama erkeklerin girmesi yasak olan camiler olsa daha çabuk kabullenilir.